

УДК 343.534

О. Е. Радутний,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого», м. Харків

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЧИННИК ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Актуальність дослідження зумовленості охорони інформаційних відносин прямо пов'язана зі збільшенням ролі інформації і знань у житті суспільства, зі зростанням частки інформаційних комунікацій, інформаційних продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті багатьох країн світу, зі створенням глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення загальних соціальних та особистісних потреб в таких продуктах і послугах.

Метафорою цього процесу можна назвати акт переведення залізничної стрілки, що спрямовує рух потяга в іншому напрямку. Отже, щоб викликати бажані зміни, непотрібно докладати значних фізичних зусиль, а достатньо лише застосування малої сили, якщо впевнено знаєш, де її докласти. І якщо природні процеси (повені, цунамі тощо) зупинити або змінити їх спрямування людині не під силу, то змінити напрямок розвитку країни або суспільства, діяльність окремої людини або гру-

пи індивідів іноді можливо лише декількома нормативними актами або відповідними інформаційними технологіями.

Це вказує на важливість упорядкування інформаційних відносин (звичайно, лише тих, на які особа може впливати) і призводить до висновку про існування об'єктивної необхідності кримінально-правової охорони інформації й пов'язаної з нею діяльності. Така потреба втілюється в кримінально-правовій нормі через її відбиття у правосвідомості законодавця, а згодом шляхом закріплення його волі в конкретному нормативному акті. Між тим суб'єктивізм, а в окремих випадках і популізм законодавчої оцінки потенційно містить у собі вірогідність неадекватного віддзеркалення в законі характеру і ступеня суспільної небезпеки кримінальних правопорушень. З метою недопущення помилки завжди має бути врахована низка чинників, що зумовлюють динаміку розвитку кримінально-правової заборони та її результат.

Останнім часом окремі події суспільного життя настільки при-

вертають увагу законодавця, що прямо чи безпосередньо впливають на процес законотворчості. Зокрема, викликає занепокоєння намагання деяких авторів законопроектів додати до диспозицій статей Особливої частини Кримінального кодексу України (далі - КК) якомога більше кваліфікуючих ознак, унаслідок чого норми стають надзвичайно громіздкими [19, с. 37, 38]. Постійне внесення змін і доповнень до кримінального закону негативно впливає на стабільність законодавства і його правову передбачуваність, а сліпе копіювання нормативних напрацювань зарубіжних держав без відповідної адаптації привносить у вітчизняну правову систему норми і принципи, які не є характерними для неї [16], що вказує на важливість виваженого підходу до визначення чинників соціальної зумовленості того чи іншого припису кримінально-правової охорони.

Питанню з'ясування чинників обумовленості кримінально-правової охорони інформації приділялась і приділяється увага в працях таких відомих учених, як М.І. Бажанов, М.О. Бєляєв, В.І. Борисов, І. М. Гальперін, П. С. Дагель, І. М. Даньшин, Г.А.Злобін, С.Г. Келіна, М.Й. Коржанський, О. І. Коробєєв, Г. А. Крігер, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, І. П. Лановенко, С. С. Алексєєв, М. І. Панов,

О. Я. Светлов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, П. А. Фефелов, В. Д. Філімонов, С. С. Яценко та ін.

Поряд з нормативними, кримінологічними й соціально-прогнозованими чинниками соціальної зумовленості кримінально-правової охорони інформації та інформаційних відносин окремо виділяють соціально-економічні, що вказують на соціальну потребу безпеки останніх і відбивають залежність їх існування від дотримання всіма суб'єктами встановлених правил і поширених звичаїв.

Поняття «безпека інформаційних відносин» часто використовують синонімічно як визначення інформаційної безпеки, під якою розуміють такий стан інформації, в якому забезпечується збереження визначених політикою безпеки властивостей цієї інформації [1]. Отже, щоб зберегти властивості інформації, треба мати належний стан інформаційної безпеки.

Закон «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» одним з головних пріоритетів держави визначив прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати й накопичувати інформацію і знання, мати до них вільний доступ, користу-

ватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному й особистому розвитку й підвищуючи якість життя [10].

Наведені положення вказують на найважливіші аспекти інформаційних відносин – вільний доступ до інформації й максимальна можливість розкрити свій творчий потенціал, які поряд з іншими служать обґрунтуванням соціальної потреби в безпеці інформаційних відносин.

Відповідно до положень ст. 13 указаних Основних засад інформаційною безпекою в суспільстві визнається стан захищеності життя важливих інтересів людини, суспільства й держави, за якого запобігається нанесення шкоди через (а) неповноту, невчасність або невірогідність використовуваних відомостей, (б) негативний інформаційний вплив, (в) шкідливі наслідки застосування інформаційних технологій, (г) несанкціоноване розповсюдження, використання або порушення цілісності, конфіденційності й доступності інформації.

Цей аспект інформаційних відносин викриває досліджуване явище з іншого боку: соціальна потреба їх охорони полягає в необхідності стримати негативний вплив, попередити або усунути шкідливі наслідки протиправної поведінки в інформаційній сфері.

Важливими складниками інформаційної безпеки, її суттєвими властивостями є конфіденційність, цілісність, повнота й доступність даних. *Конфіденційність* полягає в тому, що інформація не може бути отримана неналежним суб'єктом; *цілісність* означає неможливість її модифікації останнім; *повнота* здатна забезпечити максимальний ефект від використання тієї чи іншої інформації; *доступність* є її властивістю бути отриманою належним суб'єктом у необхідний для нього час і спосіб.

Додатково також вказують на такі властивості, як (а) *апелювання* – можливість довести, що автором інформації є саме заявлена фізична або юридична особа; (б) *підзвітність* – властивість інформаційної системи, що дозволяє фіксувати діяльність користувачів, використання ними пасивних об'єктів та однозначно встановлювати авторів певних дій у системі; (в) *достовірність* – притаманна інформації, яка визначає ступінь об'єктивного, точного відбиття подій, фактів, що мали місце; (г) *автентичність*, яка гарантує, що суб'єкт або ресурс є ідентичні заявленим [4].

Сукупність указаних ознак перетворює інформаційну сферу на безпечне середовище, досягнення якого і є соціальною потребою суспільства. Завдяки своїй універсальності інформаційні

відносини (як і економічні) пронизують усі царини суспільного життя, входять як структурний елемент у переважну більшість суспільних відносин.

У спеціальній літературі доводиться, що головна проблема економічних відносин - ефективне використання обмежених виробничих ресурсів (або управління ними) з метою досягнення максимального задоволення потреб окремого суб'єкта й соціуму загалом [8, с. 36]. Щодо цього зауважимо, що поряд з вичерпністю ресурсів більш значною проблемою є неправильний їх розподіл: (а) населення багатой на природні ресурси країни може перебувати у злиднях, (б) головним банком окремої країни може бути приватна установа, (в) окремі спортивні асоціації можуть нічого не вкладати, а наживатися тільки з продажу права трансляції видовищ та ін.

Подібне можливо стверджувати і про інформаційні відносини. Але інформації навколо існує набагато більше порівняно з іншими ресурсами, вона фактично невичерпна, а соціальна потреба полягає в тому, щоб належним чином її отримати й використати. Ось чому треба встановлювати, гарантувати й охороняти відповідні правила поведінки у сфері інформаційних відносин, дотримання й поліпшення яких є нагальною соціальною потребою.

Не варто скидати з важелів і небезпеку інформаційних воєн, які є комплексом заходів із впливу на масову свідомість людей в умовах інформаційної відкритості. На відміну від тоталітарної пропаганди (коли все будується на так званій «монополії на правду»), методи інформаційної війни передбачають наявність і відносну доступність різних джерел інформації, які нав'язують свою точку зору в різний спосіб. Цікаві висновки робить С. П. Расторгуєв [12] у своїй монографії «Інформаційна війна», визначаючи інформаційні війни як цілеспрямовані інформаційні дії інформаційних систем, з метою отримання матеріального виграшу. Одним із засобів інформаційної зброї виступає пропаганда переваг певного способу життя, в основному свого. Нав'язування власних стереотипів поведінки оточуючим системам (державам, суспільствам, окремим прошаркам населення тощо) неминуче послаблює останні, вони є повністю безпечними для самого агресора, оскільки ця інформація не перепрограмує його власну інформаційну систему. У випадку інформаційної війни зламаний супротивник сам стає ресурсом: перетворюючись на дешеву робочу силу, він виконує найнепрестижнішу роботу. На підставі цього С. П. Расторгуєв доходить висновку, що обсяг інформації, цілеспрямовано руха-

ючись від однієї країни до іншої, і становить собою міру інформаційної агресивності [12].

Для масового перепрограмування народу, нації найбільш ефективними слід вважати прийоми, що мають емоційне забарвлення й належать до таких сфер, як масова культура, мистецтво, релігія тощо. Аналіз даних щодо таких способів показує, що багато країн світу зараз створюють у себе системи захисту від інформаційної агресії, яка іноді має вигляд культурної експансії. Наприклад, на вимогу Державного національного кіноцентру Франції частка національних фільмів у цій державі повинна складати у прокаті не менш 40 % всієї продукції, що пропонується для демонстрації глядачам [17].

Інформаційні війни – явище, схоже на зараження клітини вірусом. Біологічна клітина, в яку той потрапляє, є для нього зовнішнім середовищем. Вступаючи в інформаційний обмін з елементами клітини, вірус цілеспрямовано змінює їх взаємодію і тим самим змушує їх створювати сполуки. Така взаємодія викликає порушення внутрішнього інформаційного поля клітини. Якщо спотворення інформації стає більш-менш значним, остання втрачає можливість підтримувати своє первинне існування і як наслідок – суттєво змінюється або ж навіть руйнується.

На значущість інформаційної війни вже вказують і відомі аналітики. Показовим є висловлювання колишнього міністра оборони США Д. Рамсфельда від 17 лютого 2006 р.: «У сучасних війнах найкритичніші баталії відбуваються не в горах Афганістану або на вулицях Іраку, а в студіях новин у таких містах, як Нью-Йорк, Лондон, Каїр та ін.» [13].

Як бачимо, соціальна потреба кримінально-правової охорони інформаційних відносин обіймає 2 важливі тенденції: (а) забезпечення захисту особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз і (б) виважений підхід до втручання в інформаційну сферу соціуму.

З останнього як раз і випливає актуальність дослідження можливості зменшення негативних побічних наслідків кримінально-правового впливу, серед яких вирізняють:

1) стигматизацію певної частини громадян, які отримують тавро «злочинець», що зводить їх до становища знедолених, ускладнює процес їх соціальної реабілітації й попередження вчинення нових злочинів [2, с. 12];

2) послаблення соціально-корисних зв'язків, іноді до повної їх втрати;

3) додаткові витрати суспільства на ресоціалізацію у поступовий період;

4) зниження «професійної кваліфікації» засуджених, яку вони мали до вчинення злочину;

5) виключення певної частини громадян з різних сфер суспільно корисної діяльності [7, с. 78].

Ще однією перешкодою для реалізації успішної кримінально-правової політики іноді стає несприйняття певною частиною населення факту криміналізації тієї чи іншої поведінки. Приміром, Законом України № 2852-VI від 22 грудня 2010 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» [11] КК України було доповнено ст. 2032 (зайняття гральним бізнесом). Але, попри певний кримінальний фон, що є живильним середовищем для вчинення різних правопорушень, раніше цій забороні передували: (а) визнання грального бізнесу легальним видом підприємницької діяльності, (б) видача дозволів і ліцензій на його здійснення, (в) отримання державою доходів з оподаткування суб'єктів грального бізнесу тощо. За браком широкої кампанії висвітлення переваг, що несе з собою криміналізація вказаного діяння, необхідність і обґрунтованість останньої може викликати сумнів у певної частини населення. Більше того, за повідомленням

ЗМІ, питання можливості повернення до легалізації грального бізнесу доволі активно дискутується [3].

У той же час спостерігаються факти легковажного ставлення до окремих різновидів суспільно небезпечної поведінки громадян, зокрема, до протиправних дій щодо комерційної або банківської таємниці [20, с. 3], що одночасно вказує й на їх високу латентність, і на недбайливе ставлення окремих суб'єктів інформаційних відносин до зовнішньої або внутрішньої безпеки.

Не меншою небезпекою можна назвати надмірне втручання держави в регулювання інформаційної сфери, в тому числі в мережах вільного обміну даними. Адже воно здатне суттєво перешкодити задекларованим Основними засадами розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки прагненням побудувати інформаційне суспільство, орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на подальший розвиток.

Таким чином, можливість зменшення негативних побічних наслідків кримінально-правового впливу на інформаційні відносини тісно пов'язана з широким обговоренням гострих питань криміналізації, з виваженим підходом і спиранням на випробувані часом і досвідом правозастосу-

вання чинні положення кримінального законодавства.

Поряд із цим царина інформаційних відносин характеризується доволі значною привабливістю з економічної точки зору. Приміром, за даними Держкомстату, за 10 місяців 2011 р. обсяг доходів, отриманих суб'єктами господарювання всіх форм власності в галузі зв'язку, склав 41,6 млрд грн, що на 2,2 млрд грн більше порівняно з аналогічним періодом минулого року; з них доходів від населення – 15,3 млрд грн. Зростання доходів спостерігається майже з усіх видів послуг, окрім фіксованого телефонного й телеграфного зв'язку та проводового мовлення. Досить динамічно зростали доходи від надання послуг з кур'єрської діяльності (124,5 %), забезпечення широкосмугового доступу до мережі Інтернет виділеними каналами зв'язку (122,5 %), IP-телефонії (109,8 %), передачі та прийому телерадіопрограм, радіозв'язку (108,9 %). Найбільше зростали доходи порівняно із січнем - жовтнем 2010 р. на ринку послуг рухомого (мобільного) зв'язку - на 1,6 млрд грн, а також з передачі даних і забезпечення доступу до мережі Інтернет – майже на 0,5 млрд грн [9]. Усе це становить високу вірогідність учинення правопорушень економічно-інформаційної спрямованості.

Як повідомив у ході брифінгу в МВС України начальник Депар-

таменту кримінальної міліції МВС України В. Коряк, з початку 2011 р. тільки працівниками міліції було викрито понад 31 тис. злочинів у сфері економічної злочинності, збитки за якими склали понад 1,5 млрд грн [14].

На даний час в Україні бракує статистики, яка безпосередньо відслідковувала б розміри збитків від інформаційних злочинів. Але завдяки тісному взаємозв'язку інформвідносин з іншими родовими об'єктами кримінально-правової охорони, зокрема з економічними відносинами, проєкція погляду на економічні збитки від інформаційних злочинів через загальностатистичну призму вбачається припустимою.

Результати кримінологічних досліджень злочинності дозволяють стверджувати, що держава на сьогодні не забезпечила відповідного рівня управління у сфері протидії злочинності, а в економіці фактично втратила контроль над кримінальною ситуацією [6]. Домінуюча кримінологічна тенденція в умовах трансформації економіки України – це зростання рівня злочинності в господарській діяльності, криміналізація всієї системи суспільних відносин і галузей економіки, зрощення злочинності, економіки й політики.

За результатами проведеної роботи щодо захисту економічних інтересів держави Генпроку-

ратурою у I півріччі 2011 р. викрито низку злочинів, які завдали загальних збитків майже на 700 млн, кожен 6-й притягнутий до відповідальності посадовець є працівником органу контролю [18], що пов'язує ці злочини саме з інформаційною сферою.

Не набагато кращою спостерігається ситуація і в інших країнах світу. Так, у Німеччині збитки від економічних злочинів стрімко зростають: за даними Федерального відомства з кримінальних справ (ВКА) у 2010 р. вони склали майже 4,7 млрд євро, що порівняно з минулим роком на 1,2 млрд євро більше [5]. Злочинці підробляють рахунки, викрадають продукцію, приховують інформацію про збитки, беруть хабарі тощо.

Отже, завдяки взаємопов'язаності інформаційних, економічних та інших охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин існують усі підстави стверджувати про величезний розмір збитків, що спричинюються злочинами в інформаційній царині.

Підводячи підсумок вищевикладеному, слід указати на наявність необхідних і достатніх соціально-економічних чинників об'рунтованості охорони інформації й інформаційних відносин, на соціальну потребу кримінально-правової охорони останніх, що полягає в забезпеченні захисту особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз і у виваженому підході до втручання в інформаційну сферу соціуму.

Список літератури: 1. Вікіпедія - вільна енциклопедія [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційна_безпека. 2. Гришанин П. Ф. Задачи повышения эффективности борьбы с рецидивной преступностью / П. Ф. Гришанин. - Сов. гос-во и право. – 1983. – № 6. 3. Ділова Україна [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://project.ukrinform.ua/billboards/24963>. 4. Інформаційні технології. – Методи захисту. – Система управління інформаційною безпекою: ГСТУ СУИБ 1.0/ISO/IEC 27001:2010; офіц. Переклад; ст. 3 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/B_zakon/Draft/02022010/27001.pdf. 5. Інформаційне агентство BIN.UA: за матеріалами Deutsche Welle [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://bin.ua/news/foreign/world/121918-ushherb-ot-yekonomicheskix-prestuplenij-v.html>. 6. Кальман О. Г. Економічна злочинність в Україні: стан, тенденції, протидія / О. Г. Кальман [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrainianpravo.narod.ru/probemi_borotbi_z_zlochinnstyu/ekonomichna_zlochinnst_v_ukran_stan_tendents_protidyua. 7. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: моногр. / А. И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во ДВГТУ, 1987. – 260 с. 8. Макконнелл К. Р. Экономикс: моногр. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – М.: Изд-во ПРЕСС, 1996. – 630 с. 9. Офіційний веб-сайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.dstzsi.gov.ua/dstzsi/control/uk/publish/article?art_id=95259&cat_id=38710. 10. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки: Закон України № 537-V від 09.01.2007 // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102. 11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України № 2852-VI від 22.12.2010 // Голос Украї-

Проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права

ни. – 2011. – № 1. **12.** *Расторгуев С. П.* Информационная война: монограф. / С. П. Расторгуев. Электр. библиотека Попечит. совета мех.-мат. фак. МГУ. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 416 с. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.mexmat.ru/books/20011>. **13.** РИАНОВОСТИ [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rian.ru/world/america/20060414/46360480.html>. **14.** РБК-Україна [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/mvdv-2011-g-razoblachilo-31-tys-ekonomicheskikh-prestupleniy-01112011124500>. **15.** *Самуельсон П.* Економіка: підручник / П. Самуельсон. – Л.: Свічадо, 1993. – 220 с. **16.** Стенограма Урочистого засідання Верховної Ради України 16 липня 2010 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk16/6session/stenogr/16071006_97.htm. **17.** Студия Видеотон: Финансирование киноиндустрии; опыт Европы [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.studio-videoton.ru/Theory/opitevrope.html>. **18.** Українське національне інформаційне агентство УКРІНФОРМ [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=1022992>. **19.** *Швец В. Д.* Практика внесення змін і доповнень до КК України: здобутки та прорахунки / В. Д. Швець // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 жовт. 2011 р. / голов. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Право, 2011. – С. 35-40. **20.** *International Security Review.* – 1994/95. – Winter. – р. 20-22 (Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати). – М.: ВИНИТЬ, 1995. – № 11. – 45 с.).

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ФАКТОР ОБУСЛОВЛЕННОСТИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Радутный А. Э.

Проблема уголовно-правовой защиты информационных отношений рассмотрена под углом анализа социально-экономического фактора ее обусловленности. Исследована социальная потребность безопасности информационных отношений, отражающая зависимость их существования от соблюдения всеми субъектами установленных правил и распространенных обычаев. Актуальной признана угроза информационных войн - комплекса методов влияния на массовое сознание людей в условиях информационной открытости. Рассмотрен вопрос экономических последствий информационных преступлений и необходимости баланса между обеспечением защиты личности, общества и государства от внешних и внутренних информационных угроз и взвешенным подходом к вмешательству в информационную сферу.

Ключевые слова: уголовная ответственность, информационные отношения, информационные угрозы.

SOCIO-ECONOMIC CONDITIONALITY FACTORS OF CRIMINAL PROTECTION OF INFORMATION RELATIONS

Radutniy A. E.

The problem of criminal protection of information relations discussed in terms of socio-economic factor of conditionality. Author investigated the need for social security information relations that reflects the dependence of their existence from observing the rules and common practices by all persons. The threat of information warfare is recognized as relevant. It is a complex of measures of influence on the mass consciousness of people in terms of information transparency. Attention is paid to economic losses of information crimes and the need for balance between ensuring the protection of individuals, society and state against external and internal threats to information and deliberate approach to intervention in the sphere of information society.

Key words: criminal responsibility, information relations, information threats.

Надійшла до редакції 29.02.2012 р.